

УДК 159.9.01

DOI: 10.31732/2663-2209-2023-72-228-234

ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Надія Харченко¹, Оксана Дудник²

¹Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, Україна, e-mail: kharchenkon.a@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6571-0976>

²Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, Україна, e-mail: oksidem05@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3856-7443>

CHARACTERISTICS OF SELF-CONCEPT OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

Nadia Kharchenko¹, Oksana Dudnyk²

¹Ph.D. in Psychology, Assistant Professor of the Department of Psychology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine, e-mail: kharchenkon.a@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6571-0976>

²Ph.D. in Psychology, Assistant Professor of the Department of Psychology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine, e-mail: oksidem05@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3856-7443>

Анотація. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що на тепер сприйняття себе у контексті соціальних трансформацій та воєнного стану стало важливою темою в освіті, враховуючи його вплив на поведінку та успішність студентів, особливо майбутніх психологів. Ставлення до себе, самовизначення та самоактуалізація неможливі без аналізу взаємопов'язаних компонентів Я-концепції, самооцінки та самоефективності. Високий рівень розвитку професійної самосвідомості, адекватна та стійка Я-концепція зумовлюють конструктивну професійну поведінку, що дозволяє психологу долати професійні та особистісні труднощі. Продуктом розвитку професійної самосвідомості виступає Я-концепція, яка є особистісним ресурсом та відіграє ключову роль у формуванні результатів професійної поведінки. Для діагностики особливостей Я-концепції майбутніх психологів нами було використано методика САМОАЛ та Шкалу самоефективності. За результатами емпіричного дослідження можна зробити висновок, що хлопці, майбутні психологи, сприймають зовнішній світ як більш агресивний, в якому необхідно здобувати визнання, але не відкривати свого внутрішнього світу та не виражати власних емоцій. При цьому дівчата характеризуються більшою гнучкістю у спілкуванні, емпатійністю, емоційністю, водночас вони достатньо чутливі до критики на свою адресу і, відповідно, схильні до самозвинувачень, що часто виражається у невпевненій поведінці при міжособистісній взаємодії. Найвищі показники у майбутніх психологів виявлено за такими шкалами: самоактуалізації як контактності, креативності та потреба у пізнанні, натомість найнижчі – за шкалами орієнтації у часі та спонтанності. Це характеризує майбутніх психологів як відкритих до нових вражень, творчих та нестандартних особистостей, схильних до діяльності, що вимагають нестандартних і нешаблонних рішень, здатних встановлювати емоційні стосунки з іншими людьми. Водночас майбутні психологи із недовірою ставляться до оточуючого світу, орієнтовані на майбутнє, оскільки вважають, що тепер лише готуються до подальшого справжнього життя. Перспективами подальших досліджень є аналіз зв'язку Я-концепції із професійною ідентичністю та вплив на неї психотравм війни.

Ключові слова: образ Я, самоставлення, самоактуалізація, Я-концепція, самоефективність.

Формули: 0, **рис.** 1, **табл.:** 3, **бібл.:** 11

Abstract. The relevance of the research topic is due to the fact that self-perception in the context of social transformations and martial law has become an important topic in education, taking into account its influence on the behavior and success of students, especially future psychologists. Self-attitude, self-determination, and self-actualization are impossible without analyzing the interrelated components of self-concept, self-esteem, and self-efficacy. A high level of development of professional self-awareness, an adequate and stable self-concept lead to constructive professional behavior, which allows a psychologist to overcome professional and personal difficulties. The product of the development of professional self-awareness is the self-concept, which is a personal resource and plays a key role in shaping the results of professional behavior. To diagnose the features of the self-concept of future psychologists, we used such methods as the SAMOAL method and the Self-Efficacy Scale. From the obtained results of the empirical research, it can be concluded that boys - future psychologists perceive the external world as more aggressive, in which it is necessary to gain recognition, but not to open their inner world and not to express their own emotions. At the same time, girls are characterized by greater flexibility in communication, empathy, emotionality, at the same time, they are quite sensitive to criticism directed at themselves and, accordingly, prone to self-blame, which is often expressed in insecure behavior in

interpersonal interaction. The highest indicators of future psychologists were found on such scales of self-actualization as contact, creativity and the need for knowledge, on the other hand, the lowest - on the scales of orientation in time and spontaneity. This characterizes future psychologists as open to new impressions, creative and non-standard personalities, prone to activities that require non-standard and non-standard solutions, capable of establishing emotional relationships with other people. At the same time, future psychologists distrust the world around them, are oriented towards the future, because they believe that now they are only preparing for further real life. Prospects for further research are the analysis of the connection between the self-concept and professional identity and the impact of the psychological trauma of the war on it.

Keywords: *self-image, self-attribution, self-actualization, self-concept, self-efficacy.*

Formulas: 0, **fig.:** 1, **tabl.:** 3, **bibl.:** 11

Постановка проблеми. Натепер сприйняття себе у контексті соціальних трансформацій та воєнного стану стало важливою темою в освіті, враховуючи його вплив на поведінку та успішність студентів, особливо майбутніх психологів. Ставлення до себе, самовизначення та самоактуалізація неможливі без аналізу взаємопов'язаних компонентів Я-концепції, самооцінки та самоефективності. Я-концепція відіграє важливу роль у впливі на поведінку людини, по суті – це усвідомлена інформація, яку людина отримала від себе, інтерпретована середовищем, до якого вона належить. Саме сукупність ставлень і поглядів щодо себе впливає на успішність, професійну та особистісну ідентичність, а у випадку психотравматизації – позначається й на посттравматичному зростанні. Здебільшого Я-концепція містить відповідь на питання «Хто Я?» та складається з трьох основних елементів: самооцінки або самоідентичності особистості, самооцінки або цінності, яку людина прищеплює собі; і поведінкового компоненту, де Я-концепція впливає і формує поведінку людини. За таких умов вивчення Я-концепції майбутніх психологів набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних підходів до проблеми образу Я підводить до думки, що у саморозкритті суб'єкта пізнання, котрий описується в рамках будь-якої філософської або психологічної системи, знаходить своє відображення складний і зумовлений сукупністю конкретних соціокультурних умов процес формування певного типу ставлення людини до власного Я. Образ – це щось складніше, як просте відображення реальності або уява.

Це суб'єктивна і динамічна репрезентація світу людини, яка містить загальний запис досвіду суб'єкта, вбудована в значеннєві межі існуючої культури (Rohmalimna, Yeau, & Sie, 2022).

На думку Т. Перепелюк, на сучасному етапі розвитку суспільства перед фахівцем у галузі психології ставляться нові вимоги. У зв'язку з цим повинен бути переглянутий процес і якість його підготовки. Акцент необхідно зробити на формування особистості активної і думаючої, рефлексуючої. Потреба у самовизначенні, його рівень обумовлюються системою ставлень, в якій знаходиться людина та ступенем її зрілості (Перепелюк, 2017). Стійкі системи ставлень суб'єкта (до праці, до себе, до інших) у професійній діяльності утворюють професійний менталітет особистості та визначають її професійні позиції. Основними результативними аспектами професійного становлення на етапі професійного навчання є професійна спрямованість, компетентність, соціально значущі та професійно важливі якості, готовність до професійного зростання. На думку С.О. Лукомської, динаміка професійного самовизначення визначається зміною ставлення особистості до себе та зміною критеріїв такого ставлення (Лукомська & Чуйко, 2013).

Таким чином, процес самовизначення пов'язується з функціонуванням самосвідомості і Я-концепції і також, з самореалізацією в діяльності, з процесами самопізнання і саморегуляції (Noviandari & Mursidi, 2019). У ранньому юнацькому віці образ світу, на думку вчених, характеризується збільшенням кількості описових категорій, зростанням їх гнучкості та визначеності у процесі їх використання; підвищення рівня

вибірковості, послідовності, складності та інтегрованості інформації (K.Arafah, A.Arafah & B.Arafah, 2020).

Високий рівень розвитку професійної самосвідомості, адекватна та стійка Я-концепція зумовлюють конструктивну професійну поведінку, що дозволяє психологу долати професійні та особистісні труднощі. Продуктом розвитку професійної самосвідомості виступає Я-концепція, яка є особистісним ресурсом та відіграє ключову роль у формуванні результатів професійної поведінки (Arens, Jansen, Preckel, Schmidt & Brunner, 2021).

Для того, щоб сформувати позитивну професійну Я-концепцію, недостатньо тільки декларувати ієрархію потреб, важливе їхнє усвідомлення особистістю. Усвідомлення потреб відповідає за реалізацію професійного шляху особистості. Це відбувається тому, що процес професійного становлення (вибір професії, постановка та реалізація професійних цілей, актуалізація власних можливостей у процесі самореалізації) – доволі тривалий процес, який не починається і не закінчується у стінах навчального закладу. Професійна Я-концепція є складовою професійної самосвідомості, яка, своєю чергою, є втіленням у життя потреб майбутнього фахівця (Лукомська & Чуйко, 2013). Під час становлення професійної Я-концепції на рівні «Я-ідеального» відбувається становлення ідеального образу «Я-професіонал». Важливим процесом у цьому випадку є інтеграція знань у єдину картину (об'єднання особистісних рис відомих професіоналів). Емоційне сприйняття такого образу та виникнення мотивації спрямують особистість на досягнення цього образу, тобто спрямують майбутнього фахівця на професійну самореалізацію (Tus, 2020).

Зазначимо, що у психологічній літературі професійна самосвідомість нерідко ототожнюється з професійною Я-концепцією, яка включає уявлення людини про себе як представника певної професійної спільноти, носія професійної культури. Професійна Я-концепція

визначає успішність трудової діяльності фахівця та містить професійно важливі якості – індивідуально-психологічні властивості та ставлення особистості до себе як до суб'єкта діяльності, до інших людей, об'єкта і предмета праці, її умов (Zhang, Jiménez & Cicala, 2020).

Отже, Я-концепція є когнітивно-емоційним комплексом, спрямованим на реалізацію адаптивної функції переважно в новій ситуації, а умовою його розвитку є ідентифікація із позицією значущого Іншого, з його статусом у референтній групі (Postigo, Fernández-Alonso, Fonseca-Pedrero, González-Nuevo & Muñoz, 2022). У сучасних психологічних дослідженнях Я-концепцію розглядають як головний чинник, від якого залежить саморегуляція індивіда, самоконтроль, особистісна та соціальна ідентифікація. Розвиток та становлення Я-концепції є опосередкованим діяльністю та спілкуванням і залежить від того, які об'єктивні відношення відкриваються перед суб'єктом.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення особливостей Я-концепції майбутніх психологів.

Для діагностики особливостей Я-концепції майбутніх психологів нами було використано такі методики: методику САМОАЛ та Шкалу самоефективності.

Модифікований питальник діагностики самоактуалізації особистості САМОАЛ (А.Лазукіна в адаптації Н.Каліна) спрямований на визначення рівня самоактуалізації особистості. Рівень самоактуалізації визначається за загальним показником, який обраховується на основі одинадцяти шкал: орієнтація у часі, цінності, погляд на природу людини, потреба у пізнанні, креативність, автономність, спонтанність, саморозуміння, аутосимпатія, контактність, гнучкість у спілкуванні.

Шкала самоефективності (Р.Шварцер, М.Єрусалем, в адаптації В.Ролека). Поняття самоефективності як віри у ефективність власних дій, що значною мірою впливає на результативність поведінки особистості,

запропоноване А. Бандурою та є одним із центральних компонентів його соціально-когнітивної теорії. Згідно зі Р. Шварцером (1992) самоефективність відображає оптимістичну впевненість в собі, ресурс особистості, який дозволяє їй досягати поставлених цілей. Існує три джерела самоефективності: конкретні успіхи індивіда, спостереження за чужим досвідом, вербальна взаємодія та емоційне збудження, при цьому найбільше впливає на самоефективність успіх у вирішенні завдань різної складності. Німецька версія шкали загальної самоефективності була розроблена Р. Шварцером і М.Ерусалемом у 1981 р. й спочатку складалася із 20

тверджень. В процесі доопрацювання і статистичного аналізу опитувальник скорочено до 10 тверджень і у цій формі перекладено на 33 мови. Статистичні показники свідчать про те, що шкала загальної самоефективності є одновимірним, гомогенним і достатньою мірою надійним психологічним вимірювальним інструментом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати опитування за питальником діагностики самоактуалізації особистості САМОАЛ (А.Лазукіна в адаптації Н.Каліна) представлено у таблиці 1.

Таблиця 1. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів різної статі (за Т-критерієм Стьюдента)

<i>Фактори самоактуалізації</i>	<i>Стать</i>	<i>Середнє</i>	<i>T</i>	<i>P</i>
орієнтація у часі	Жіноча	3,87	-1,172	0,241
	Чоловіча	3,3		
цінності	Жіноча	8,59	-4,722	0,001*
	Чоловіча	4,75		
погляд на природу людини	Жіноча	5,37	-,248	0,805
	Чоловіча	5,00		
потреба у пізнанні	Жіноча	8,90	-1,129	0,259
	Чоловіча	9,72		
креативність	Жіноча	10,50	-,438	0,662
	Чоловіча	10,13		
автономність	Жіноча	6,47	-1,995	0,003*
	Чоловіча	4,47		
спонтанність	Жіноча	3,69	-1,903	0,05*
	Чоловіча	2,13		
саморозуміння	Жіноча	7,00	-,854	0,393
	Чоловіча	7,53		
аутосимпатія	Жіноча	8,25	-,443	0,658
	Чоловіча	8,00		
контактність	Жіноча	11,22	-1,347	0,178
	Чоловіча	10,00		
гнучкість у спілкуванні	Жіноча	7,17	-,324	0,746
	Чоловіча	7,34		

* відмінності статистично значущі (при $p <= 0,05$).

Як видно з таблиці 1, майбутні психологи характеризуються високим рівнем креативності та контактності, статистичні відмінності у проявах самоактуалізації дівчат і хлопців спостерігаються за шкалами автономності, спонтанності та ціннісної спрямованості,

тобто дівчата автономніші за хлопців, більш спонтанні, поділяють цінності, характерні для особистостей, які перебувають на шляху до самоактуалізації. Узагальнені результати за методикою представлені на рис. 1.

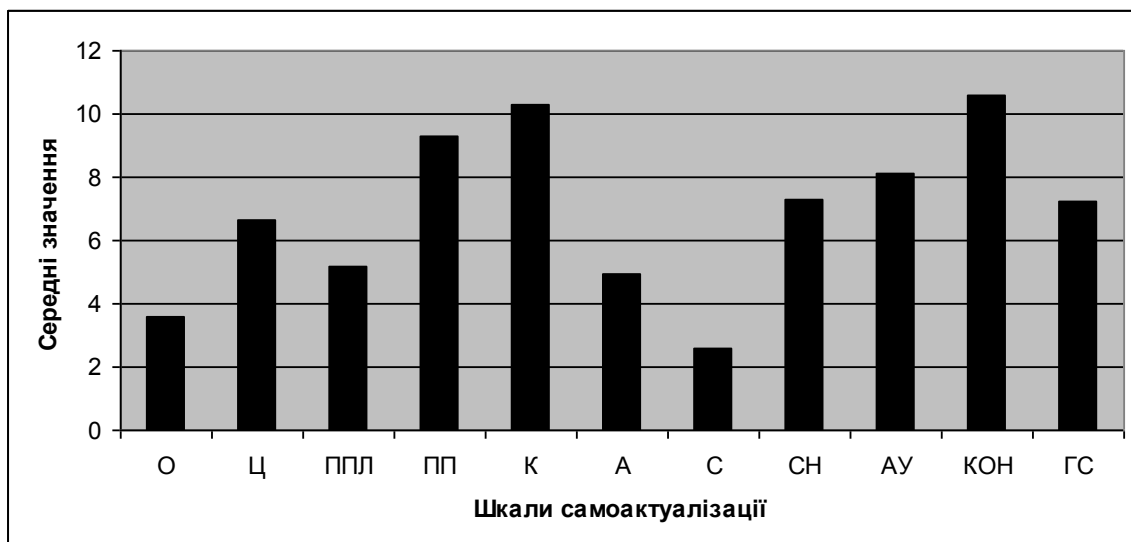

Рис. 1 Особливості самоактуалізації майбутніх психологів

Де, О - орієнтація у часі, Ц - цінності, ППЛ - погляд на природу людини, ПП - потреба у пізнанні, К - креативність, А - автономність, С - спонтанність, СН - саморозуміння, АУ - аутосимпатія, КОН - контактність, ГС - гнучкість у спілкуванні.

Як видно з рис. 1, найвищі показники у майбутніх психологів виявлено за такими шкалами самоактуалізації як контактність, креативність та потреба у пізнанні, натомість найнижчі – за шкалами орієнтації у часі та спонтанності. Це характеризує майбутніх психологів як відкритих до нових вражень, творчих та нестандартних особистостей, схильних до діяльностей, що вимагають нестандартних і нешаблонних рішень, здатних встановлювати емоційні стосунки з іншими людьми. Водночас майбутні психологи із недовірою ставляться до оточуючого світу, орієнтовані на майбутнє, оскільки вважають, що тепер лише готуються до подальшого справжнього життя.

Загалом, отримані нами за різними методиками дані узгоджуються між собою, а тому можна зробити висновок, що досліджувані майбутні психологи мають наступну Я-концепцію: вони вважають, що запорукою успішного життя є креативність, вміння встановлювати стосунки із різними людьми, неконфліктність, переважання таких цінностей як життєрадісність (почуття гумору); незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче); відповідальність; терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їх помилки); активна діяльність, емоційно

насичене життя, матеріальна забезпеченість, наявність друзів, самостійність у вчинках і думках. Досліджувані майбутні психологи часто незадоволені своїм нинішнім становищем та схильні до особистісного розвитку.

Юнацький вік має усі необхідні передумови для формування образу світу та характеризується створенням планів на доросле життя, виникненням потреби у спілкуванні з однолітками протилежної статі, завершенням статевого дозрівання особистості.

Загалом, на формування образу Я майбутніх психологів чинять істотний вплив, насамперед, вікові психічні новоутворення старшого підліткового й юнацького віку: становлення самосвідомості, нестійкість самооцінки, конфліктність її структури, характерний завищений чи занижений рівень домагань, виникнення потреби у самоактуалізації та професійному самовизначенні.

Методика Шкала самооефективності (Р. Шварца, М. Єрусалема в адаптації В. Ромека) дозволяє визначити низький, середній та високий рівень самооефективності досліджуваних. Результати діагностики вираженості самооефективності майбутніх психологів представлено у таблиці 2.

Таблиця 2. Середні показники вираженості самоефективності майбутніх психологів (за методикою Шкала самоефективності Р. Шварца, М. Єрусалема, В. Ромека)

<i>Показник методики</i>	<i>Середнє значення</i>	<i>Стандартне відхилення</i>
Самоефективність	28,9677	3,84260

Отже, загалом майбутні психологи характеризуються середнім рівнем самоефективності, тобто при достатньо високій мотивації досягнень вони бояться та уникають соціальних ситуацій з якими, на власну думку, не можуть впоратися, та навпаки – впевнено поведуться в умовах, коли впевнені у своїх здібностях та вірять в успіх власних дій. Середні показники за

шкалою самоефективності свідчать про недостатню адаптованість майбутніх психологів до умов невизначеності, а стресові ситуації негативно впливають на їх впевненість у собі.

Порівняння середніх значень самоефективності студентів чоловічої та жіночої статі представлено у таблиці 3.

Таблиця 3. Вікові особливості самоефективності майбутніх психологів

<i>Стать</i>	<i>Середнє значення</i>	<i>Стандартне відхилення</i>
Чоловіча	28,5000	4,13521
Жіноча	27,9167	3,44986

Найвищий рівень самоефективності виявлено у майбутніх психологів чоловічої статі, втім статистичний аналіз за критерієм U-Манна-Уїтні показав відсутність значущих відмінностей у вираженості самоефективності майбутніх психологів різної статі (при $p > 0,05$).

Отже, можна стверджувати, що образ Я майбутніх психологів складається із таких компонентів як самоефективність (високий її рівень характеризує позитивний образ Я, низький – негативний), термінальних та інструментальних цінностей, усіх компонентів самоставлення та самоактуалізації, а також із смисложиттєвих орієнтацій.

Висновки. Отже, Я-концепція є когнітивно-емоційним комплексом, спрямованим на реалізацію адаптивної функції переважно в новій ситуації, а умовою його розвитку є ідентифікація із позицією значущого Іншого, з його статусом у референтній групі. У сучасних психологічних дослідженнях Я-концепцію розглядають як головний чинник, від якого залежить саморегуляція людини, її самоконтроль, особистісна та соціальна ідентифікація. Розвиток Я-концепції є опосередкованим діяльністю та спілкуванням і залежить від того, які

об'єктивні відношення відкриваються перед суб'єктом. Звідси очевидно, що першою умовою розгортання соціальної активності особи може бути її здатність відобразити у своїй самосвідомості у вигляді системи самооцінок результати попередніх діяльностей, оцінок оточення, реальних досягнень, а другою – безпосереднє спричинення активності Я-концепцією, у тому числі й професійною.

З отриманих результатів емпіричного дослідження можна зробити висновок, що хлопці – майбутні психологи сприймають зовнішній світ як більш агресивний, в якому необхідно здобувати визнання, але не відкривати свого внутрішнього світу та не виражати власних емоцій. При цьому дівчата характеризуються більшою гнучкістю у спілкуванні, емпатійністю, емоційністю, водночас вони достатньо чутливі до критики на свою адресу і, відповідно, схильні до самозвинувачень, що часто виражається у невпевненій поведінці при міжособистісній взаємодії. Нами виявлено тенденцію майбутніх психологів до уникнення негативних емоцій відносно власного «Я», прагнення внутрішньої цілісності поєднане із незадоволеністю собою, неприйняттям цінності власної особистості, сильно

вираженим бажанням самозмін. Загалом, сучасна молодь переживає певну суперечність у прийнятті цінностей старшого покоління та бажанням мати більшу свободу із можливістю творчого

самовиразу. Перспективами подальших досліджень є аналіз зв'язку Я-концепції із професійною ідентичністю та вплив на неї психотравм війни.

Література:

1. Лукомська, С. О., & Чуйко, О. В. (2013). Термінологічні аспекти професійної ідентичності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені ВО Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*, (2, Вип. 11), 184-186.
2. Перепелюк, Т. Д. (2017). Роль Я-концепції особистості у професійному становленні практичного психолога. Актуальні наукові психологічні та педагогічні дослідження сучасності : VI-та Всеукраїнська наукова Інтернет-конференція (26-27 жовтня 2017 р.): тези доп. / Відп. Ред. Г.М. Ржевський, Т.Д. Перепелюк, 21-23.
3. Сингаївська І. В. (2021). Особливості формування професійної компетентності майбутніх викладачів психологічних дисциплін. Освіта та наука: трансформація, відповідальність, академічна свобода: матеріали наукової конференції (5 березня 2021 р.). Київ. 137–139.
4. Arafah, K., Arafah, A. N. B., & Arafah, B. (2020). Self-concept and self-efficacy's role in achievement motivation and physics learning outcomes. *Opción: Revista de Ciencias Humanas y Sociales*, (27), 95.
5. Arens, A. K., Jansen, M., Preckel, F., Schmidt, I., & Brunner, M. (2021). The structure of academic self-concept: A methodological review and empirical

illustration of central models. *Review of educational research*, 91(1), 34-72.

6. Kawamoto, T. (2020). The moderating role of attachment style on the relationship between self-concept clarity and self-esteem. *Personality and Individual Differences*, 152, 109604.
7. Noviandari, H., & Mursidi, A. (2019). Relationship of Self Concept, Problem Solving and Self Adjustment in Youth. *International Journal for Educational and Vocational Studies*, 1(6), 651-657.
8. Postigo, Á., Fernández-Alonso, R., Fonseca-Pedrero, E., González-Nuevo, C., & Muñiz, J. (2022). Academic self-concept dramatically declines in secondary school: personal and contextual determinants. *International journal of environmental research and public health*, 19(5), 3010.
9. Rohmalimna, A., Yeau, O., & Sie, P. (2022). The Role of Parental Parenting in the Formation of the Child's Self-Concept. *World Psychology*, 1(2), 36-45.
10. Tus, J. (2020). Self-concept, self-esteem, self-efficacy and academic performance of the senior high school students. *International Journal of Research Culture Society*, 4(10), 45-59.
11. Zhang, Z., Jiménez, F. R., & Cicala, J. E. (2020). Fear of missing out scale: A self-concept perspective. *Psychology & Marketing*, 37(11), 1619-1634.